

НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОЦІНКИ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКА БАНКУ

Дутченко О.О.

Постановка проблеми. В період реформування економіки, одним з основних завдань діяльності підприємства – є підвищення їх економічної ефективності. Розвиток підприємств у даний період збільшує та відкриває всі проблемні моменти – це результати діяльності, бізнес-ризик, розміри підприємства (бізнесу), вплив галузевого фактору, прозорість ведення бізнесу.

Одним із шляхів розвитку бізнесу (підприємства) є залучення позикових коштів (кредитів). При наданні кредитів будь – який банк стикається з необхідністю оцінки кредитоспроможності позичальника. Ця процедура є обов'язковою, адже від її результатів залежить ефективність як окремої кредитної угоди, так і кредитної діяльності банку в цілому. Адекватна оцінка кредитоспроможності позичальника є однією з найважливіших умов успішної кредитної діяльності банку.

Сьогодні банківськими установами розробляються різні підходи щодо аналізу кредитоспроможності позичальника. Причому кожен банк розробляє власну методику оцінки кредитоспроможності потенційного позичальника. Методики розробляються з урахуванням конкретних умов договору, спеціалізації банку та пріоритетів у його роботі, конкурентоспроможності та клієнтської бази, рівня економічної та політичної стабільності у державі тощо.

Кредитоспроможність позичальника залежить від багатьох факторів, тому аналізувати кожен з них непросто. Більша частина показників кредитоспроможності має за основу дані звітності на певну дату. Складністю є кількісна оцінка деяких факторів таких, наприклад, як репутація позичальника. Існує та використовується багато методів та підходів до вирішення даного

питання. Їх комплексне використання робить оцінку кредитоспроможності позичальника такою, що найбільше відповідає реальності.

Вирішенню проблем вдосконалення методики оцінки кредитоспроможності потенційного позичальника банку присвячені праці вітчизняних та зарубіжних науковців - Галасюк В.В., Галасюк В.В., Казакова І.І., Тен В.В., Чайковський Я.І., Литвин В.Г., Попова Т.М. та інші.

Існуючи методики оцінки кредитоспроможності позичальника, на наш погляд, не враховують деякі фактори, що мають значний вплив на фінансовий стан та платоспроможність підприємства – позичальника. З метою підвищення якості оцінки кредитоспроможності позичальника ми пропонуємо більше акцентувати увагу на галузевих особливостях діяльності підприємства, розмірі бізнесу та оцінки якості менеджменту.

Викладення основного матеріалу. Кредитна діяльність банку завжди пов'язана з ризиком невиконання позичальником умов кредитного договору, зокрема:

- порушення строків погашення позичкових коштів;
- несплати відсотків кредитом;
- неповернення основної суми боргу.

Ймовірність настання та величина ризику залежить від багатьох факторів:

- клієнти діють у специфічних галузях;
- підприємства – позичальники мають різний технічний і фінансовий стан;
- перспективи розвитку діяльності підприємства тощо.

За цих конкретних умов банківським спеціалістам хоч і дуже важко, але вкрай необхідно вміти встановлювати і оцінювати поточний фінансовий та господарський стан потенційного позичальника, прогнозувати тенденції їх зміни, можливості дотримання своїх зобов'язань за кредитним договором. Проведення цих дій необхідне для визначення загальної кредитоспроможності потенційного позичальника, тобто його здатності в повному обсязі і у

визначений кредитною угодою термін розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями.

Треба зазначити, що методика аналізу кредитоспроможності позичальників – юридичних осіб, рекомендована НБУ і викладена в Положенні “Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за позиками комерційних банків” має істотні недоліки:

- неповний аналіз фінансового стану потенційного позичальника – юридичної особи;
- відсутність урахування рівня забезпечення кредиту.

При цьому, теоретичні (рекомендовані) значення показників, що використовуються при оцінці та аналізі кредитоспроможності позичальників – юридичних осіб, розглядаються як середні для будь-яких підприємств, незалежно від галузі, специфіки діяльності та розмірів – це знижує ефективність аналізу. Значення коефіцієнтів абсолютної ліквідності для підприємств торгівлі і сільського господарства не можуть бути однаковими. Використання галузевих значень коефіцієнтів, які б ураховували особливості технологічних процесів та тривалість ділового циклу підприємств, дозволить отримати більш точну картину реального становища підприємства. На даний час система середньо галузевих коефіцієнтів в Україні відсутня, тому виникає необхідність створення такої системи на державному рівні.

Основним способом зниження кредитного ризику є аналітична робота банку з оцінювання фінансового стану та кредитоспроможності потенційних позичальників, але навіть глибокий аналіз не може гарантувати погашення отриманих кредитів у строк.

При проведенні аналізу діяльності позичальників банками використовуються власні розроблені методики, які базуються на загальних принципах, методах та підходах до оцінки кредитоспроможності будь-якого підприємства – позичальника. При цьому кожна методика має свої індивідуальні характеристики.

При оцінці кредитоспроможності позичальника за методикою оцінки АКБ "Промінвестбанк" розраховують наступні показники:

- коефіцієнт загальної ліквідності або коефіцієнт покриття;
- коефіцієнт абсолютної ліквідності;
- коефіцієнт забезпеченості власними обіговими коштами; коефіцієнт фінансової незалежності;
- коефіцієнт маневреності власних коштів;
- коефіцієнт заборгованості;
- коефіцієнт платоспроможності;
- рентабельність виробництва.

Із наведених показників перевага надається показнику "рентабельність виробництва".

Методика оцінки кредитоспроможності підприємств – позичальників АКБ "Промінвестбанк" має ряд недоліків:

- недоцільність поділу підприємств – позичальників на 5 класів надійності (достатньо три класи кредитоспроможності, оскільки підприємствам із класом кредитоспроможності "Г" і "Д" кредити не надаватимуться);
- методика оцінки кредитоспроможності включає значну частину загальних показників (термін існування підприємства – позичальника; кредитна історія підприємства; наявність рахунків у національній або іноземній валютах та інші показники загального характеру);
- недостатньо аналізуються кінцеві показники роботи потенційних позичальників, зокрема прибутковість, рентабельність.

Критеріями оцінки стану позичальника методики оцінки кредитоспроможності позичальника розроблена АКБ "Приватбанк" є:

- специфіка діяльності позичальника;
- ринкове становище підприємства;
- ефективність управління підприємством;
- стабільність надходження на рахунки.

Економічна оцінка фінансової діяльності підприємства - позичальника проводиться на основі розрахунків – показників ліквідності, ділової активності, фінансової незалежності, рентабельності та інших фінансових показників.

Перевагою методики АКБ „ПриватБанк” є її галузеве ”підґрунтя” і врахування ринкової позиції підприємства. Недоліками методики є неврахування таких, особливо важливих елементів, як:

- термін існування підприємства;
- кредитна історія;
- надійність партнерів;
- наявність застави.

Слабкою стороною методики є присутність суб’єктивного показника оцінки кредитоспроможності - ефективність управління, оскільки інші методики оцінюють ділові якості керівника, його досвід.

На сьогоднішній день, у науково-практичній літературі, розглядаючи питання оцінки кредитоспроможності, виділяють кількісні та якісні параметри кредитоспроможності. Оцінку фінансового стану, поточного та майбутнього, підприємства – позичальника пов’язують з кількісними параметрами. Якісні ж параметри виявляються на підставі оцінки положення підприємства на ринку факторів виробництва і збуту продукції та рівня менеджменту підприємства-позичальника.

З метою аналізу поточного та майбутнього фінансового стану підприємства-позичальника проводиться оцінка кількісних параметрів кредитоспроможності. Отримані значення кількісних параметрів порівнюють із середньогалузевими та рекомендованими, що в свою чергу підвищує ступінь неупередженості та об’єктивності висновків про спроможність підприємства обслуговувати свої борги.

Аналіз кредитоспроможності підприємства проводиться в декілька етапів. На першому етапі аналізу підприємств нами були досліджені галузеві особливості діяльності.

Для розрахунків коефіцієнтів ліквідності та фінансової незалежності були

взяті загальноукраїнські статистичні дані діяльності підприємств за різними видами економічної діяльності за 2004 – 2007 рр. [3,4,5,6]. Базою порівняння для розрахованих коефіцієнтів є нормативні значення, рекомендовані методикою НБУ, наведені у Постанові Правління Національного банку України від 6 липня 2000 року N 279 “Про затвердження Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків” [1]. Результати розрахунків наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

Середні значення коефіцієнтів ліквідності та незалежності за видами економічної діяльності у 2004 – 2007 рр.

Показники	Коефіцієнт швидкої (поточної) ліквідності	Коефіцієнт абсолютної (миттєвої) ліквідності	Коефіцієнт загальної (покриття) ліквідності	Коефіцієнт незалежності
Норматив за Методикою НБУ	$\geq 0,5$	$\geq 0,2$	≥ 2	≤ 1
Всього по економіці	0,932	0,246	1,091	1,002
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	0,528	0,050	0,932	1,197
Промисловість	0,946	0,173	1,209	0,800
Будівництво	0,837	0,187	1,039	2,632
Оптова й роздрібна торгівля; торгівля транспортними засобами; послуги з ремонту	0,860	0,187	1,014	2,633
у тому числі				
торгівля транспортними засобами та їх ремонт	0,758	0,091	1,115	2,469
оптова торгівля і посередництво у торгівлі	0,878	0,190	1,006	2,874
роздрібна торгівля побутовими товарами та їх ремонт	0,619	0,171	1,093	1,179
Готелі та ресторани	0,785	0,226	0,994	0,935
Транспорт і зв'язок	0,871	0,216	0,985	1,408
Фінансова діяльність	1,787	0,841	1,800	0,839
Операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам	0,907	0,256	1,018	0,485
Освіта	1,524	0,836	1,714	0,380
Охорона здоров'я та соціальна допомога	0,826	0,204	1,007	1,229
Колективні, громадські та особисті послуги	0,881	0,253	1,060	0,402

Коефіцієнт незалежності дає загальну оцінку співвідношення запозичених та власних коштів, використовуваних для ведення бізнесу підприємством. За результатами аналізу коефіцієнта незалежності лише за деякими видами економічної діяльності значення показника не перевищує нормативно встановленої одиниці (промисловість, готелі і ресторани, фінансова діяльність, операції з нерухомістю, освіта та колективні, громадські послуги). Для інших видів економічної діяльності характерне нераціональне співвідношення коштів, використовуваних у фінансуванні діяльності, в бік позикового капіталу.

Оцінка ліквідності (платоспроможності) підприємства свідчить про його можливість своєчасно та в повному обсязі виконати свої грошові зобов'язання, що є наслідком торгових, кредитних та інших операцій.

Найбільш показовим є коефіцієнт швидкої (поточної) ліквідності, який відображає платіжні можливості галузей для погашення поточної заборгованості. Отримані результати наглядно вплив галузевої приналежності підприємства на його платоспроможність.

Висновки щодо оптимальності формування структури майна підприємства необхідно робити, враховуючи дотримання правил фінансування, а також середньогалузевий рівень значень відповідних показників. Враховуючи недосконалу структуру формування активів вітчизняних підприємств, та невідповідність балансової вартості майна реальній, за базу порівняння доцільно взяти показники відповідних галузей в економічно розвинутих країнах.

Оцінка рівня прибутковості та самофінансування підприємства свідчить про його здатність виконувати свої зобов'язання. Саме тому під час оцінки кредитоспроможності підприємства – позичальника (особливо при наданні довгострокових кредитів) аналізують фактично досягнуті та прогнольні показники рентабельності, прибутку. Ці показники дають змогу дати відповідь на два запитання:

- яку частку інвестицій підприємство може фінансувати за рахунок результатів своєї діяльності;
- чи зможе підприємство виконати свої зобов'язання у майбутньому за рахунок внутрішніх фінансових джерел.

Окрім даних на звітні дату в процесі аналізу вивчаються планові показники фінансових результатів, прогноз руху грошових коштів тощо.

Проводячи оцінку кредитоспроможності позичальника, працівники банківських установ, кредитні експерти складають свій каталог показників, які, на їхню думку, дозволяють дійти найоб'єктивніших висновків про потенційну здатність підприємства виконувати свої зобов'язання за рахунок внутрішніх фінансових джерел.

Наступним фактором, який, на нашу думку, має вплив на кредитоспроможність позичальника – розмір бізнесу. Законодавством України (Господарський Кодекс України, 2003р.) всі підприємства, в залежності від кількості працюючих та обсягу валового доходу від реалізації продукції за рік диференціюють на малі, середні та великі [2]. Вважаємо за потрібне вивчення проблеми впливу розмірів бізнесу на рівень його кредитоспроможності.

Деякі аспекти впливу розміру підприємства на його кредитоспроможність вивчалася у працях Домбровського В., Батяєвої О., Аукуціонєка С. та інші. Однак у цих працях не було враховано взаємозв'язок факторів розміру та галузевої приналежності та їх комплексний вплив на фінансовий стан та платоспроможність підприємства.

Проблемою зниження ризикованості кредитних операцій сьогодні є те, що до останнього часу було прийнято розглядати, оцінювати та враховувати лише фінансові ризики – кредитний, процентний, валютний ризики, ризик ліквідності, коли в свою чергу нефінансові ризики в певні моменти часу та за певних обставин можуть мати більш суттєвий вплив.

На другому етапі аналізу необхідно проводити аналіз якісних параметрів кредитоспроможності підприємства – позичальника. Вважається, що якісні параметри кредитоспроможності досить важко систематизувати та оцінити. Це

потребує більшої витрати часу та зусиль, аніж на проведення оцінки фінансового стану підприємства-позичальника. Якісні параметри кредитоспроможності оцінюються за двома напрямками:

- рівень та якість менеджменту;
- положення на ринку факторів виробництва та збуту продукції.

Як вже зазначалося, на даний час розроблено достатня кількість методик, що враховують як кількісні, так і якісні характеристики діяльності підприємства – позичальника, що мають вплив на кредитний ризик. Використовувані методики відрізняються одна від одної кількістю оцінюваних факторів та глибиною їх аналізу. Слід відмітити виникнення труднощів з оцінкою якісних характеристик потенційного позичальника банку.

При оцінці рівня та якості менеджменту увага приділяється персональним та професійним якостям керівника та організації системи управління на підприємстві. Так, відповідні висновки робляться на підставі наступної інформації:

- професійний досвід керівника;
- імідж керівництва
- зв'язками в діловому світі;
- технічними знаннями та освітою;
- дотримання ділової етики, договірної та платіжної дисципліни підприємства;
- наявність довгострокової стратегії розвитку підприємства та реальність її впровадження;
- внутрішній клімат на підприємстві та виробнича дисципліна;
- плинність кадрів на керуючих посадах.

Ці якості відбиваються на управлінні бізнесом у цілому, тобто у сферах планування маркетингу тощо.

Надання викривленої чи неповної інформації щодо формальних та реальних власників позичальників має значні негативні наслідки:

- відсутність ідентифікації осіб, які чинять головний вплив на прийняття операційних та фінансових рішень;
- нерозуміння структури групи компаній, до якої належать позичальники, фінансово – економічних відносин між компаніями групи;
- безконтрольне зростання концентрації кредитного портфелю;
- порушення вимог законодавства, чинних нормативно – правових актів НБУ, внутрішніх положень банку;
- значні витрати ресурсів, в тому числі часу, на запит додаткової інформації, перероблення кредитної заявки;
- неможливість підготувати якісний кредитний аналіз та аналіз ризиків фінансування;
- негативний вплив на репутацію банку, коли після суттєвого часу, витраченого клієнтом та банком на підготовку та обробку кредитного запиту, банк змушений відмовити в наданні кредиту з огляду на запізно виявлену приналежність позичальника до групи, на яку з тих чи інших причин банк не має можливості збільшувати ризик.

З огляду на зазначене вважаємо за доцільне розкриття наступної інформації:

1. Офіційна структура власності позичальника, а саме:

- перелік офіційних власників підприємства з вказанням обов'язково частки кожного в статутному капіталі позичальника;
- для власників – юридичних осіб необхідно вказувати код ЄДРПОУ, для фізичних – ідентифікаційний код. Інформація про власників – юридичних осіб має бути надана по кожному підприємству, по фізичним – по кожній особі, якщо вона володіє більше 5% статутного капіталу. Усі інші фізичні особи з меншими частками мають бути згруповані в одну групу з обов'язковим зазначенням кількості таких згрупованих власників, сукупної частки таких власників та найбільшої частки особи в цій групі.

2. Реальна структура власників:

- обов'язково має бути надана інформація щодо фізичної особи або осіб, які контролюють окремо або сукупно, прямо або опосередковано більше 75% статутного капіталу компанії.

Інформація має бути надана з такою ж деталізацією, як і відносно офіційної участі фізичних осіб, а саме: ПІБ, ідентифікаційний код та частка статутного капіталу (пряма та опосередкована)

Безумовно структури власності можуть бути надзвичайно складні. Також варто очікувати, що в ряді випадків визначення конкретної частки контролю власника може представляти труднощі. Разом з тим, сподіваємося, що надання зазначених відомостей значно прискорить обробку заявок, покращить їх якість та дозволить підтримувати стабільні та тісні стосунки з клієнтами.

3. Кредитна історія:

- аналізується попередній досвід роботи з кредитами. Позитивною характеристикою підприємства – позичальника є погашення попередніх кредитів та свідчення того, що воно працює відповідально. Чим довше підприємство обслуговується в банку, тим краще банку відомий його бізнес та вища ймовірність, що відносини між ними добрі. Також, слід звернути увагу на кредитну історію інших фірм керівника (колишніх та діючих).

4. Ділова активність підприємства.

Проводячи аналіз положення підприємства – позичальника на ринку факторів виробництва та готової продукції працівниками банківської установи використовуються дані, отримані від засобів масової інформації, результати аналізу галузі та інформацію, отриману після співбесіди з контрагентами позичальника.

Основна увага приділяється:

- відповідності рівня якості продукції підприємства їх цінам і вимогам ринку;
- конкурентоспроможність продукції;

- розробка нових видів продукції;
- основні споживачі готової продукції підприємства;
- залежність виробничої діяльності підприємства від його контрагентів (постачальники сировини і матеріалів);
- наявність замовлень на продукцію.

До оцінки факторів виробництва включають кваліфікацію працівників, стан виробничих приміщень та обладнання, наявність комунікацій та місце розташування підприємства.

Застарілі приміщення та обладнання або такі, що втратили виробничі якості, свідчать про дефіцит ресурсів, що не сприяє створенню належних умов праці. Важливим фактором є місцезнаходження підприємства. Воно повинно бути легко доступним для постачальників сировини та знаходитися поблизу ринків збуту.

Не менш важливим фактором є також структура клієнтської бази (споживачів). Клієнтська структура має бути добре розвинутою. Невелика кількість клієнтів створює ризики для підприємства. Аналогічна ситуація складається і з постачальниками. Чим ширша база постачальників, тим менша ймовірність, зіткнення підприємства з порушеннями з боку постачальників, та підвищується стабільність руху грошових коштів. Також не варто ігнорувати наявність конкурентів підприємства на ринку готової продукції.

Оцінці підлягає і термін ділової активності підприємства, його діяльність на даному ринку. Кредитування підприємства, яке працює у даному бізнесі понад два роки та краще інформоване про ринок менш ризикове, ніж кредитування нового бізнесу.

Ані у теорії ані у практиці немає єдиного погляду щодо пріоритетності того чи іншого параметра оцінки кредитоспроможності.

При оцінці рівня та якості менеджменту увага приділяється організації управління підприємством загалом, та персональним і фаховим якостям керівництва зокрема.

Значною мірою глибина оцінки якісних параметрів кредитоспроможності залежить від строку видачі кредиту.

Оцінка банком кредитоспроможності підприємства – позичальника набуває дедалі більшої актуальності, оскільки врахування ймовірності настання ризиків за кредитними операціями дає можливість комерційному банку більш ефективно здійснювати управління кредитними ресурсами та отримувати стабільні прибутки. З метою підвищення якості оцінки кредитоспроможності підприємства – позичальника нами пропонується враховувати галузеві особливості діяльності підприємства, розмір бізнесу та прозорість його ведення.

Врахування на практиці даного підходу дозволить зменшити ризик кредитних операцій банку з одного боку, та підвищити ймовірність отримання кредитних коштів підприємством з іншого.

Література:

1. Господарський Кодекс України, закон України від 16 січня 2003 року N 436-IV [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу до документу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1576-12>
2. Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків : постанова Правління Національного банку України від 6 липня 2000 року N 279 [Електронний ресурс] / Національний банк. – Режим доступу до документу : <http://www.uapravo.net/data/base45/ukr45859.htm>
3. Україна у цифрах у 2004 році : Статистичний довідник : Довідник: Наукове видання. - К. : Консультант, 2005.- 264 с.
4. Україна у цифрах у 2005 році : Статистичний довідник : Довідник: Наукове видання. - К.: Консультант, 2006.- 260 с.
5. Україна у цифрах у 2006 році : Статистичний довідник : Довідник: Наукове видання. - К. : Консультант, 2007.- 270 с.

6. Україна у цифрах у 2007 році : Статистичний довідник : Довідник:
Наукове видання .- К. : Консультант, 2008.- 250 с.

Дутченко О.О. Напрямки вдосконалення оцінки кредитоспроможності позичальника банку / О.О. Дутченко // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія Економіка та менеджмент. – 2010. – Вип. 5/1 (39). – С. 113-120.